

CONDICIÓ SOCIAL DE LA DONA AL LLARG DELS SEGLES XVIII, XIX i XX

Els estudis històrics han oblidat les dones, tot i que el sexe femení ha representat aproximadament la meitat de la població humana. Excepte alguns personatges notables, gairebé no hi ha hagut constància de l'aportació femenina al procés històric. El resultat ha estat una història manifestament **androcèntrica (Doc. 1)**.

A partir dels anys seixanta, la historiografia tradicional va començar a interessar-se per la història de les dones. Aquest fet va coincidir amb la consolidació de la *història social* com a corrent historiogràfic, amb la segona onada de feminisme i amb aportacions importants de l'antropologia, que refermaven la idea del relativisme cultural.

Els estudis sobre història de la dona han demostrat que l'**experiència col·lectiva de les dones** no coincideix sempre amb la dels homes i que els rols o papers socials atribuïts a homes i dones poden variar al llarg de la història. El **gènere**, que en totes les societats conegudes és un principi bàsic d'organització social que defineix el que és masculí i el que és femení, s'ha introduït com un element nou per a l'anàlisi i la comprensió de la Història.

EL SEGLE XVIII: FEINA, FAMÍLIA I NOVES IDEES.

Es difícil de determinar el moment en què les dones van tenir consciència de la discriminació que patien i s'hi van rebel·lar. Des de fa molt de temps, algunes dones han desafiat la seva situació, però són casos excepcionals dels quals es conserva molt poca informació.

A partir del segle XV, hi va haver dones, com la francesa *Christine Pizan* o l'anglesa *Mary Astel*, que van defensar de manera argumentada els interessos de la dona. Aquest corrent de pensament, conegut com la *querelle des femmes*, va insistir a considerar causants de la situació de la dona els **condicionaments socials** i no pas els biològics. També va reivindicar l'accés a l'**educació** i a la **cultura** per a superar la subordinació femenina. Aquest tipus de protesta va continuar fins a la fi del segle XVIII.

Família, casa i feina.

En el segle XVIII, tal com passava en els segles anteriors, la casa i la feina estaven estretament lligats. La casa era el lloc on vivien els membres de la família i on es produïa el que es necessitava per a sobreviure. Al camp, les famílies eren pràcticament autosuficients: obtenien els aliments, fabricaven els estris necessaris per al treball de la terra, confeccionaven els vestits, etc.

A la ciutat, l'estança on vivia la família i els tallers artesanals eren contigus i la vida familiar girava entorn del taller. Això fa que es parli d'un **sistema domèstic** de producció.

Les dones, a més de cuinar, rentar la roba, cosir i tenir cura dels fills i dels malalts de la família, treballaven en el camp o en els tallers artesanals i de vegades realitzaven algun altre tipus de feina que permetia de millorar les condicions econòmiques de les famílies. Així, doncs, moltes feien de dides, de bugaderes o de criades de famílies benestants.

Les dones eren les protagonistes de les **manufactures tèxtils**. Teixir els draps de llana i de lli era feina principalment de dones, i va constituir una important font d'ingressos.

La condició de les dones en la societat continuava determinada per l'estat civil. Les dones eren **classificades segon la llei i la moral**, tal com s'havia esdevingut a l'Edat Mitjana, en solteres, casades, vídues o monges. El **matrimoni** era una **elecció paterna** i era, per a les dones, la manera natural de trobar el seu lloc en la societat.

La **solteria** estava mal considerada, i era habitual que les solteres fossin les filles més petites, perquè sovint les famílies no podien fer-se càrrec del dot que les dones havien d'aportar al matrimoni (**Doc. 2**). L'ingrés en un convent, que era una altra de les sortides acceptades socialment, requeria moltes vegades l'aportació d'un dot.

Pel que sembla, les **vídues** van ser les dones que van gaudir de més independència, sempre que comptessin amb patrimoni per sobreviure, ja que estaven deslligades de l'autoritat de qualsevol figura masculina. D'aquí que moltes vegades fossin objecte de murmuracions i prejudicis.

Les idees de la Il·lustració.

Les idees de la Il·lustració, especialment les de **llibertat i igualtat**, van iniciar un canvi en la concepció de la dona i en el grau de consciència que ella mateixa tenia de la seva situació (**Doc. 3**).

Quan va esclatar la Revolució Francesa, milers de dones van intervenir en la revolta. En èpoques anteriors, les dones havien participat en disturbis i protestes, anomenats **avalots de subsistència**, perquè

acostumaven a coincidir amb èpoques de carestia i d'escassetat d'aliments, però aquesta participació estava motivada bàsicament per la necessitat de defensar la subsistència de la família. Al llarg del segle XVIII, els **clubs de dones de la noblesa** van ser l'àmbit en que començaren a sorgir reclamacions concretes.

L'any 1791 **Olympe de Gouges** va escriure la *Declaració dels Drets de la Dona i de la Ciutadana*, l'equivalent, per a les dones, de la *Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà*, proclamats el 1789.

De Gouges va reclamar el **dret a la llibertat**, a la **propietat**, a l'**accés a càrrecs públics**; va **denunciar la doble moral** existent i va demanar l'**equiparació dels cònjuges** i dels **fills legítims i il·legítims davant la llei (Doc. 4)**. Olympe de Gouges va acabar a la guillotina el 1793, acusada d'haver abandonat les virtuts pròpies del seu sexe.

El **Codi Civil** promulgat per **Napoleó** (1804) va oblidar les dones, que van ser privades del *dret a la propietat i a la pàtria potestat dels fills* i van continuar sotmeses a l'autoritat dels pares i els marits. Estaven completament incapacitades per a promoure accions legals o per a treballar sense la conformitat de l'home del qual depenien,

EL SEGLE XIX: DE LA FEINA A CASA A LES FÀBRQUES.

Durant el segle XIX, les dones van haver de sortir de casa per a treballar a les fàbriques. Paradoxalment, també es va reforçar amb arguments nous el discurs, és a dir, el conjunt de les idees i dels escrits que les relegaven a l'àmbit domèstic. En front d'aquesta situació, les dones van protagonitzar accions per a reivindicar els seus drets que constitueixen les primeres manifestacions col·lectives del feminisme.

De treballadores a obreres.

Els estudis sobre l'època de la Revolució Industrial han subratllat la important contribució de les dones com a força de treball. El lloc i les característiques del treball van canviar, ja que de la casa es va passar als tallers i les fàbriques i, en conseqüència, la família va deixar de ser la unitat de producció. El **sistema fabril** va substituir el sistema domèstic de producció. Aquest fet va fer que cada cop fos més difícil de compaginar la feina remunerada, realitzada a la fàbrica, amb les tasques domèstiques (Doc. 5). Les dones van continuar col·laborant de manera decisiva en la supervivència de la família però el treball industrial les va lligar a una **doble jornada laboral**.

La majoria de dones establertes en la indústria i el servei domèstic eren solteres. Les casades solien optar per feines estacionals o a domicili, que podien combinar més fàcilment amb els fills i la casa; sovint deixaven la feina quan es casaven o quan els fills eren petits, d'aquesta manera el treball femení s'adaptava a la vida familiar,

Les diferències de gènere també van influir decisivament en les retribucions salarials de les dones treballadores. Durant bona part del segle XIX, els salaris femenins van estar aproximadament un 50 % per sota dels masculins. Aquesta **discriminació salarial** es justificava argumentant la diferent qualificació i capacitat física d'homes i dones, però el cas és que la feina de les dones era objecte de **segregació**, és a dir, es reservava exclusivament per a elles.

Les idees sobre les dones.

La condició de la dona en la societat estava determinada per la seva funció natural d'**esposa i mare**. Es considerava natural que la dona es dediqués a procurar el benestar de la família en l'espai privat de la llar. D'aquesta manera, la feina de les obreres fora de la llar, especialment a les fàbriques, es va començar a veure com un desafiament al model de gènere, cosa que va fer que es condemnés la fàbrica com un lloc sense moral, que afavoria la depravació de les noies. Moltes dones van haver de realitzar feines extremes a la llar (de cosidores, de barretaires, de guanteres) que encara es pagaven pitjor.

L'exaltació de la vida domèstica i de la maternitat va ser acceptada plenament per tots els grups socials i per pensadors de diverses ideologies. La primera conseqüència d'aquest model va ser que es consolidés la feina femenina com a accessòria i complementària de la masculina, la qual cosa va permetre de justificar la discriminació salarial i la segregació de les ocupacions. Paral·lelament, es va consolidar el model masculí que exaltava la feina de l'home.

La **ciència** va tenir un paper determinat a l'hora de racionalitzar i legitimar el paper assignat a les dones en la societat. Els metges van insistir a definir les dones com a éssers totalment subjectes al seu sistema reproductiu; per exemple, s'afirmava que la matriu estava connectada amb el sistema nerviós central i que les impressions sobre el sistema nerviós podien afectar el fetus. Es considerava, també, que la dona estava dominada per les emocions i el sistema nerviós, i els homes per les qualitats intel·lectuals. D'aquesta manera, les dones tenien una naturalesa més irritable i eren més propenses a la histèria que els homes. Per això i perquè el seu cos era més dèbil, era natural que depenguessin de l'home (**Doc. 6**). El discurs mèdic va afirmar rotundament que estudiar, llegir o treballar a la fàbrica eren conductes antifisiològiques, perquè

cremaven les energies limitades de què disposava el cos i que necessitava per a desenvolupar el sistema reproductiu i, sobretot, per a ser mare.

La resposta de les dones.

Malgrat l'aparent contundència dels arguments culturals i científics clarament androcèntrics i la dura realitat de les dones, no es va aconseguir d'apaivagar completament la capacitat de resposta de les dones ni tampoc de frenar el procés de conscienciació sobre la marginació que patien.

Ja hem vist com va néixer als Estats Units i al Regne Unit el **moviment sufragista**, manifestació col·lectiva del **feminisme**, que va mobilitzar un gran nombre de dones. La reivindicació de l'**equiparació política i legislativa** amb els homes d'una manera activa i, de vegades, violenta va obrir el camí per tal que les dones es fessin sentir clarament, al llarg de la segona meitat del segle XIX, en molts aspectes que les afectaven. A més, van aconseguir millores concretes, com ara la promulgació, el 1868, al Regne Unit, de l'**Acta de reforma**, que va permetre a les dones solteres proletàries de **votar** en les eleccions municipals, i el 1882, la promulgació de l'**Acta de propietat de la Dona Casada**, que va reconèixer el dret de les dones de **disposar dels seus ingressos i propietats**.

D'altra banda, milers de dones es van mobilitzar en les **campanyes contra el vici** per a aconseguir la derogació de les lleis estatals que regulaven la prostitució, especialment la *Llei de Malalties Contagioses*, que atorgava poders a la policia per a qualificar una dona com a prostituta comuna i sotmetre-la registres policials i mèdics. Van defensar les prostitutes denunciant la situació socioeconòmica que patien, i van atacar feroçment la doble moral sexual que condemnava les dones i deixava indemne els homes: l'enorme popularitat d'aquestes accions i d'algunes de les líders, com **Josephine Butler**, fundadora de l'*Associació Nacional de Dames*, van impressionar molt la societat britànica.

EL SEGLE XX: CAP A LA IGUALTAT DE DRETS.

Les dirigents sufragistes pioneres ja havien abandonat la lluita política a començament del segle XX, i es va iniciar una revisió de les idees que van servir de base al sufragisme. Van perdre força les que pretenien aconseguir el desenvolupament individual de les dones i es va insistir més en els aspectes lligats al paper de mares i d'esposes. Algunes associacions van continuar lluitant per obtenir millores puntuals, però, en general, el moviment va perdre unitat en veure com s'havia satisfet la principal reivindicació i en iniciar-se algunes tímides reformes de la legislació, que eren menys discriminatòries amb les dones. El dret de vot, a mesura que es va anar aconseguint, va deixar de ser una reivindicació, i el feminisme va perdre protagonisme coma moviment social.

Alguns signes externs, com ara l'ús de vestits més lleugers, o el fet que les dones fumessin o conduïssin, semblaven indicar que alguna cosa havia canviat en la condició social de les dones.

La Primera Guerra Mundial va comportar el trencament passatger amb els papers assignats a les dones. Es van **incorporar massivament a les fàbriques** per proveir els exèrcits, i van assumir l'organització de les famílies i de molts **serveis socials**.

Posteriorment, durant el període d'entreguerres, el retorn a la llar i el prototip tradicional de dona es van accentuar, sobretot sota el règim feixistes (**Doc. 7**).

Després del parèntesi de la Segona Guerra Mundial, es va imposar un nou model cultural que insistia a recloure les dones a la llar. Les polítiques a favor de la natalitat impulsades pels Estats per superar les pèrdues demogràfiques també hi van influir.

Durant la postguerra, en els països capitalistes més desenvolupats es va anar produint de mica en mica la incorporació de les dones al món laboral i a l'àmbit públic. Aquest fenomen va provocar una lenta però profunda transformació en la distribució dels papers assignats a les dones i als homes. Aquest procés va culminar en una **segona onada de feminisme** que va radicalitzar les posicions i ha marcat l'evolució de la societat fins a l'actualitat.

La segona onada de feminisme.

A la fi dels anys seixanta, la confrontació de les classes socials es va estendre i, alhora, es va radicalitzar a causa de l'aparició d'uns moviments (estudiantils, pacifistes...) que qüestionaven aspectes de l'organització de la societat sorgida arran del desenvolupament del capitalisme.

En aquest ambient de descontentament es va produir una **crisi de valors** que va desembocar en protestes contundents, com la del maig del 68 a França o la protesta contra la intervenció nord-americana al Vietnam, i es van buscar models alternatius per a molts aspectes de la societat. En aquest esclat de protestes cal incloure-hi el ressorgiment del feminisme, per part de dones que es van conscienciar de la marginació que sofrien fins i tot dels moviments radicals.

El **nou feminisme o moviment d'alliberació** tenia uns objectius molt més amplis. Per exemple, va qüestionar la divisió de papers entre homes i dones i els valors, com l'individualisme, la violència o la

competitivitat, associats al sexe masculí, i també l'estructura tradicional de la família i la concepció imperant sobre la sexualitat femenina i la maternitat. La reivindicació de les feministes per poder decidir sobre el seu cos i sobre la maternitat anava lligada a la difusió dels nous mètodes contraceptius i a la petició que l'avortament no fos penalitzat.

D'altra banda, va denunciar i continua denunciant que la igualtat jurídica o de drets no elimina la desigualtat d'oportunitats entre homes i dones, per la qual cosa persisteix la **desigualtat de fet** o la desigualtat en la realitat quotidiana de les dones. També s'ha preocupat de manifestar la situació de les mestresses de casa, la feina de les quals és considerada improductiva.

L'Organització de les Nacions Unides (ONU) va declarar el període 1975-1985 **Decenni de la Dona**, i amb aquest motiu es van fer moltes accions que van ajudar a la conscienciació de la dona i a la necessitat que assolís la igualtat d'oportunitats respecte a l'home. El moviment feminista ha organitzat **conferències mundials, com ara la de Pequín del 1995**, on s'han analitzat, per exemple, les relacions entre gènere i pobresa.

Després de Pequín, les reivindicacions en els països occidentals han tingut dos fronts: **posar fi als reductes tancats a les dones** i aconseguir **eliminar la nafra dels maltractaments**. En el primer cas, es va aconseguir "destruir dos baluards masculins": l'Institut Militar de Virgínia –i, darrere seu, totes les escoles militars nord-americanes- i la Filharmònica de Viena.

La lluita contra els maltractaments a la dona és moltes vegades indirecta: oferir acolliment a la dona maltractada i donar-li possibilitats d'aconseguir habitatge i feina. Aquest problema de violència a la llar remou avui les consciències quan es tracta de maltractaments als nadons i fills petits, que es donen en totes les classes socials.

El repte del futur: la igualtat de fet.

En els països desenvolupats ha desaparegut la legislació discriminatòria: les dones tenen els mateixos drets que els homes, i temes com ara la despenalització de l'adulteri o la responsabilitat legal compartida dels fills fa temps que es van aconseguir en les democràcies occidentals.

En l'àmbit social, es reconeix la plena capacitat de les dones per exercir qualsevol tipus de feines, activitats i estudis, i es prohibeixen les discriminacions explícites i directes en el treball i l'ensenyament. Molts Estats fins i tot han posat en marxa mesures legals de **discriminació positiva** de les dones, per facilitar-ne la incorporació al món laboral i polític.

El model de família i de relacions personals entre els sexes també ha canviat. Per exemple, homes i dones tendeixen a **responsabilitzar-se conjuntament de l'educació dels fills** i de **les tasques domèstiques**. Tanmateix, continua havent-hi discriminacions:

- Les dones encara s'encarreguen, majoritàriament, d'organitzar i realitzar les tasques domèstiques.
 - En els càrrecs de responsabilitat i de prestigi i en els òrgans de poder, incloent-hi el món polític, hi ha poques dones.
 - L'atur, la feina precària i els salaris baixos són més freqüents entre la mà d'obra femenina.
- L'**Organització Internacional del Treball** (OIT) va denunciar el 1997 que en els països desenvolupats les dones guanyen com a mitjana un 25 % menys que els homes, i que aquesta diferència arribava al 50 % en els països menys desenvolupats.
- Els valors que es transmeten com a positius en la televisió, el cinema, la publicitat i, de vegades, també en l'ensenyament reforcen els papers tradicionals de les dones.

En els països subdesenvolupats i entre els grups marginats, la situació de les dones és pitjor. El 65 % de la població analfabeta mundial està representat per les dones, i també el 70 % de la població que viu en la pobresa. A més, cal afegir-hi altres formes de violència, com les campanyes d'esterilització forçada, les violacions sistemàtiques de dones en els conflictes bèl·lics o l'infanticidi femení en països com la Xina i l'Índia.

Cal esmentar especialment les dones dels països on ha ressorgit l'**integrisme islàmic** (Algèria, Iran, Afganistan, etc.) i on ha ressuscitat amb violència la submissió als homes. A aquestes dones se'ls neguen drets com ara sortir al carrer o a anar a les escoles.

A Àfrica, un dels casos més greu és el de la "**circumcisió femenina**", que consisteix en l'extirpació del clitoris abans de l'entrada a la pubertat. Es calcula que entre 85 i 114 milions de dones han patit aquesta pràctica iniciàtica, que no va lligada a cap precepte religiós, ni de l'Islam ni de cap altre credo. Probablement tingui a veure amb la lluita de bandes de pastors del Sahel, on la guerra era un mecanisme de control demogràfic, ja que no es perdonava la vida a cap enemic, a excepció de les dones joves, que podien donar fills al propi grup.

La mutilació sexual contradiu els drets humans més elementals, però l'arrelament de la tradició planteja dilemes morals difícils de solucionar. Si una noia no està circumcidada, difícilment es podrà casar en el si d'un grup determinat. Si els pares i ella decideixen seguir el ritus, cal triar entre fer-ho en un hospital amb garanties sanitàries que no hi haurà infeccions posteriors, o fer-ho en la clandestinitat, amb el perill que això comporta.

El balanç del present és encara, en conjunt, **netament desfavorable per a les dones**. El repte del món contemporani consisteix a aconseguir una justícia social que tingui en compte la igualtat entre els gèneres. Avui, al canvi de segle, les dones també plantegen la **substitució de la paraula igualtat per la de paritat**. Es tracta de reivindicar el dret a la diferència des del punt de vista cultural (valors) i social (formes de comportar-se i de gestionar), postulant així la possibilitat de desenvolupar una visió pròpia del món i un prototipus particular que a la llarga pugui enriquir l'únic patró actual androcèntric. En definitiva, per tal de ser ben considerada, ¿cal que la dona faci com l'home, és a dir, que es comporti com ell? ¿O pot desenvolupar un model alternatiu a partir de les seves pròpies potencialitats?

LA CONDICIÓN FEMENINA A L'ESTAT ESPANYOL AL SEGLE XX.

La condició social de la dona a Espanya a finals del segle XIX i principis del XX.

La dona estava sotmesa, òbviament, al mateix tipus de vida que els altres membres del seu estament social. Hi havia, per tant, notables diferències entre la dona obrera i camperola i la dona burgesa. Tanmateix, totes les dones estaven sotmeses a una condició particular que arrencava de temps anteriors: una concepció general d'inferioritat respecte de l'home pel que fa a determinades capacitats, i una finalitat prioritària natural per a la reproducció, la cura dels fills i la realització de les tasques domèstiques. Això es traduïa en una absència de la dona dels àmbits públics, com ara la política, la cultura i el treball, i en una consideració legal de submissió a l'home i de desigualtat respecte d'ell.

Les primeres manifestacions d'una millora de la condició de la dona van aparèixer durant les primeres dècades del segle XX.

La inferioritat i la diferència.

Durant els primers anys del segle XX, encara era corrent considerar la dona, per naturalesa, com un ésser inferior intel·lectualment a l'home. I si bé això va començar a ser àmpliament qüestionat, va tenir més èxit la consideració de la dona com a ésser diferent, caracteritzat pel sentiment i l'afecte, mentre que la dona es caracteritzava per la raó i la consciència. El resultat pràctic d'aquestes dues concepcions era gairebé el mateix: la dona s'havia de reservar per a la maternitat i la família (àmbit privat), mentre que l'home estava destinat al món laboral, la política, la cultura, etc. (àmbit públic).

La dona, doncs, havia d'enfocar la seva vida professional a fer d'esposa i de mare, i per tant calia orientar la seva educació cap a aquest objectiu: L'accés de la dona, des de ben petita, a l'educació en igualtat de condicions que l'home li estava barrat. De fet, el nombre de nenes matriculades a les escoles era molt inferior al dels nens. A més, els nois i les noies estaven separats a l'escola, ja que l'educació que rebien els uns i les altres responia a dos models diferents. Així, les noies dedicaven més temps a la religió (doctrina cristiana) i a les labors, mentre que les disciplines intel·lectuals bàsiques, com ara llegir, escriure i comptar, eren tractades de manera superficial: L'any 1898, es recomana que de les trenta-sis hores lectives setmanals dedicades a les nenes, se'n destinessin vuit a la religió, catorze a les labors i catorze més a la resta de matèries.

L'accés de la dona a la universitat era ple d'obstacles, així com la possibilitat d'exercir després la professió. No va ser fins al 1910 que, amb Canalejas al govern, la situació va començar a canviar. Amb tot, entre el 1910 i el 1930, el nombre de dones a la universitat no va superar mai el 10 %.

El treball femení.

El treball de la dona fora de la llar estava mal vist, ja que es considerava impropï del seu sexe i de la seva condició, i només era tolerat en cas de necessitat per completar el sou de l'home. No obstant això, la presència de les dones als tallers i a les fàbriques, al marge del treball al camp, al comerç i al servei domèstic, era nombrosa.

En aquestes situacions, la dona sofria una triple discriminació: patia una explotació igual que la del treballador masculí (duresa de les condicions laborals, falta d'higiene, etc.); percebia pel mateix treball que un home un sou netament inferior (per això es contractaven dones a les fàbriques, ja que resultava més econòmic); i, finalment, havia de dedicar-se a les tasques domèstiques, als fills i a l'home quan arribava a la llar (d'aquí que es parli de la doble jornada laboral de la dona).

La dona treballadora va participar activament en els moviments sindicals i en els conflictes socials, com per exemple la vaga del tèxtil del 1913. Fins i tot va arribar a tenir més presència en alguns sindicats, com ara el de l'Art Fabril la Constància, de caràcter anarquista, o el Sindicat Barcelonès de l'Agulla, d'inspiració catòlica i impulsat pel capellà Josep Ildefons Gatell.

La dona i la llei.

On potser resultava més evident la discriminació femenina és en les disposicions legals de la dona casada. En el dret civil vigent a Catalunya l'any 1923, es consagrava l'obligació d'obeir el marit. En el codi civil aplicat a tot Espanya, a més, es prescrivia que l'home era l'administrador dels béns de la seva dona i que aquesta no podia vendre ni comprar res si no era amb la llicència del seu marit. També en cas d'adulteri el tractament legal era diferent. Si el cometia l'home, la dona no podia reclamar res. En canvi, si era la dona qui el cometia i el seu marit la sorprenia *in fraganti*, podia fins i tot matar-la. Finalment, des del punt de vista polític, la dona no va tenir dret de vot fins al 1933.

Els primers símptomes de canvi.

Durant les primeres dècades del segle XX, van aparèixer els primers símptomes de canvi pel que fa a la millora de la condició femenina. El primer senyal d'aquesta millora va ser el descens de la natalitat, fet que s'interpreta com una generalització de la pràctica del control de la natalitat. Així, la mitjana de fills per dona va passar de 2,6 el 1922 a 1,9 el 1935, cosa que suposava una modificació important de les pautes culturals dominants.

En segon lloc, la dona va començar a accedir, per bé que minoritàriament, als àmbits polítics i a la política. En el darrer cas, ho va fer per mitjà del nacionalisme català –per exemple, amb la revista *Or i Grana*–, del reformisme catòlic, en que va destacar l'escriptora Dolors Monserdà, i de l'obrerisme anarquista, que va tenir com a principals representants la dirigent anarcosindicalista Teresa Claramunt i Teresa Mañé, impulsora de la publicació anarquista *La Revista Blanca*.

Una de les principals reivindicacions de la dona va ser aconseguir la dignificació del treball femení i, sobretot, l'accés ple a la cultura i a l'educació. Constitueixen tot un signe del canvi l'èxit i la qualitat literària de Caterina Albert, més coneguda pel pseudònim *Víctor Català*, o la notable tasca de divulgació dels nous corrents modernitzadors de l'ensenyament de la pedagoga Rosa Sensat.

Finalment, cal observar com un camí d'emancipació l'accés progressiu de la dona a treballs que fins aleshores havien estat conceptuats com a masculins. Així, per exemple, a partir dels 1918 la dona va tenir la possibilitat de ser funcionària dels cossos tècnics de l'Administració.

La condició femenina durant el franquisme.

La dictadura franquista va comportar, per a la dona, el retorn al sistema de valors tradicionals franquistes i la pèrdua de tots els drets i avenços aconseguits durant la Segona República. Els enunciats ideològics eren prou clars: en el nou règim, la dona havia d'estar sotmesa a l'home, de qui era subalterna, i la seva funció principal havia de ser la maternitat i la cura dels fills i de la llar. Aquesta mentalitat, provinent del falangisme i del tradicionalisme, es va mantenir inalterable durant tota la dictadura, i es va palesar en un seguit de mesures legals, laborals i educatives que van contribuir a resituar la dona en el seu paper més tradicional i domèstic.

Des del punt de vista legal, es va derogar el divorci i es va prohibir l'ús dels anticonceptius. També es van suprimir els avenços que havia legislat el Parlament de Catalunya en matèria de dret matrimonial. La dona casada era representada pel marit, a qui havia d'obeir i de qui necessitava un permís escrit per poder treballar fora de casa. La reconsideració del delictes d'adulteri, que només es castigava si el cometia la dona, va ser la manifestació extrema del masclisme.

Pel que fa a l'educació, la dictadura franquista va prohibir la coeducació i va imposar l'ensenyament de les tasques de la llar (cuina, economia domèstica, etc.) i de labors (confecció, costura...) per acostumar la dona, de ben petita, al que considerava el seu paper bàsic de mestressa de casa.

La legislació laboral, per la seva banda, dificultava l'accés de les dones al món del treball. Una dona podia ser acomiadada si es casava, tenia un sou inferior al dels homes, un home perdia el dret al plus per càrregues familiars si la seva dona cobrava un salari, i s'impedia que les dones treballessin en l'Administració pública (una dona no podia exercir de fiscal, de jutgessa, d'inspectora de treball ni de diplomàtica, per exemple).

De fet, la situació econòmica d'Espanya, especialment durant la postguerra, feia necessari que la dona treballés, sobretot si era de classe obrera, amb la qual cosa a continuar sofrint l'explotació de la doble jornada.

Als anys seixanta, es van modificar alguns aspectes de la legislació franquista pel que fa a les dones solteres, i també es va acceptar de nou la coeducació a l'escola pública arran de la Ley General de Educación. Així, el nombre de noies que estudiaven batxillerat va arribar al 45 %, i les dones van anar accedint a poc a poc a l'ensenyament universitari (l'any 1972, només el 36 % dels estudiants espanyols eren dones).

Arreu d'Europa, la dècada de 1960 va marcar l'inici d'un auge de les reivindicacions feministes, gràcies a la progressiva liberalització de costums i actituds. A Catalunya es van organitzar algunes de les primeres

assemblees de dones, impulsades per militants de partits d'esquerra vinculades a la lluita antifranquista. Així, el 1965 es va celebrar a Barcelona la Primera Assemblea General de Dones, en què es va constituir el Movimiento Democrático de Mujeres, que agrupava dones de tot l'Estat.

Canvis de costum i de mentalitat.

Durant el període 1980-1995, la societat catalana, i l'espanyola en general, ha experimentat transformacions importants. La universalització de l'ensenyament i de la sanitat, l'augment de la capacitat de compra de les famílies, la consolidació d'una societat tolerant i democràtica, l'obertura a l'exterior, la configuració de nous hàbits culturals, etc., són trets que defineixen una societat dinàmica i canviant.

La millora del nivell de vida s'ha vist reflectida en una oferta àmplia de serveis públics i d'assegurança social, i en la millora de les condicions materials. Els índexs que palesen aquesta tendència són molts, però només n'assenyalarem alguns. Per exemple, el nombre de vehicles: dels dos milions de vehicles el 1980, s'ha passat a 3,6 milions el 1995 per a una població gairebé similar.

L'accés massiu a la cultura i a les activitats d'oci constitueix un element que caracteritza un tipus de societat amb els elements bàsics coberts, i que permet als seus integrants dedicar una part dels ingressos a divertir-se, viatjar, menjar fora de casa, etc.

També s'han modificat el tipus de vida i de mentalitat. Lligada amb la baixa natalitat, cal esmentar la modificació del concepte de família, que s'ha anat reduint pel que fa al nombre de components. Cada vegada hi ha més parelles amb un sol fill/filla, i fins i tot moltes que no en tenen cap; també han augmentat les anomenades famílies monoparentals, que consten d'un o dos fills que viuen només amb el pare o a mare.

Els costums s'han liberalitzat, i hi ha hagut més permissivitat pel que fa als diversos tipus de relacions personals, alguns dels quals abans se solien marginar o ocultar. Ha crescut l'acceptació social envers les persones que han triat opcions sexuals diferents de les de la majoria, les relacions prematrimonials, l'avortament, etc.

També ha canviat l'actitud davant de la religió. Catalunya ha passat d'un tradicionalisme religiós, en què l'assistència a actes litúrgics era gairebé exigible socialment, a una llibertat personal en qüestions religioses cada cop més àmplia. Tot i que la major part de la població catalana, i en general també de l'espanyola, es confessa creient i catòlica, la pràctica religiosa ha baixat considerablement, sobretot a les ciutats, i sols una minoria acudeix regularment als actes litúrgics, com ara la missa dominical.

Un altre canvi destacat ha estat la irrupció de les dones en els àmbits que tradicionalment els estaven vedats. A les acaballes del segle XX, el nombre de dones que estudien a la universitat supera el dels homes. La progressiva igualtat de drets ha anat acompanyada d'altres conquestes. Malgrat tot, encara no s'ha aconseguit la igualtat pel que fa als nivells de renda, a l'assumpció de llocs de responsabilitat social i en moltes activitats quotidianes.